

Je zou verwachten dat in de wereld van kunst en cultuur voor iedereen plaats is, dus ook voor mensen met een handicap. Maar niets is minder waar. Hoe komt dat? En vooral: wat doen we eraan?

De segregatie die niemand wil en die niet nodig is

Waarom draaien mensen met een handicap niet mee in de theaterwereld?

Theatrale beleving *Zitkom* van 5D op Oostenburg, Amsterdam, 2016.
Fotografie: Saris & Den Engelsman

Bubbelgedrag is de neiging je te omringen met gelijkgezinden en iedereen die afwijkt op afstand te houden. Ook als daar geen enkele reden voor is. Zo zijn de gescheiden werelden waarin mensen met en mensen zonder handicap leven een zuiver voorbeeld van bubbelgedrag. Ze komen elkaar nauwelijks tegen in het dagelijks leven. Dit geldt ook voor de kunstwereld, en dat is op zijn minst opmerkelijk te noemen. Kunstenaars zijn tenslotte open en nieuwsgierig. Mensen met een handicap en een artistieke ambitie ook. Geen van beide groepen vormt een bedreiging voor de ander. Ze stellen elkaars bestaan niet ter discussie. De omgang wordt niet overschaduwd door politieke tegenstellingen, vermoedens van racisme of onwil naar elkaar te luisteren. En toch is de afstand onmiskenbaar. De bubbels van mensen met en mensen zonder handicap bestaan volmaakt los van elkaar. Ook in de podiumkunsten.

Geen participerende burgers maar zorgvragers

Dat zie je terug in tal van praktische zaken waar bezoekers met een handicap mee geconfronteerd worden. Om er een paar te noemen: het aantal rolstoelplekken in theaters is minimaal; bezoekers met een handicap maken te vaak mee dat (kleine) theaters geen invalidentoilet hebben of dat dit wordt gebruikt als bezemkast; voorstellingen met een gebarentolk voor doven zijn op de vingers van één hand te tellen; audiodescriptie bij theatervoorstellingen ontbreekt volledig; boven- of ondertiteling wordt alleen gebruikt bij opera; en een *feel & greet* voor blinde bezoekers kennen we niet.

Maar niet alleen de bezoekers, ook de acteurs en andere performers met een fysieke handicap op de Nederlandse podia lijken niet mee te tellen. Ze schitteren tenminste door afwezigheid. Theatergroepen voor mensen met een handicap bestaan nauwelijks. Opleidingen voor podiumkunstenaars zijn niet ingericht op studenten met een handicap, en op de afdelingen communicatie, techniek en productie van theaters en gezelschappen zie je zelden mensen met een beperking.

Creative access (het inzetten van gebarentaal, audiodescriptie en boventiteling als integraal onderdeel van de voorstelling) en *Disabled Led Theatre* bestaan wel degelijk, maar zijn nog steeds een Angelsaksisch fenomeen. Ons cultuurbeleid

kent de Code cultural governance en de Code culturele diversiteit, maar geen Code toegankelijkheid. Als we het hebben over een inclusief cultuurbestel worden mensen met een beperking consequent overgeslagen.

Je zou bijna zeggen: hier is sprake van zuivere segregatie. Alle mechanismes van uitsluiting, die we beter kennen uit de sociale en politieke arena, zijn hier aan het werk. Maar zonder dat iemand het wil en zonder dat het nodig is. Waarom zijn ze dan toch zo effectief?

Een mogelijke verklaring is typisch Nederlands. Al vanaf de Gouden Eeuw, toen het ene weeshuis na het andere armenhuis werd gebouwd, beschouwen we mensen met een handicap als zorgbehoevenden die we met een steeds verder uitgedijde zorgindustrie bedienen. De wet van de remmende voorsprong doet zijn werk. Nederland kent zoveel voorzieningen voor mensen met een handicap dat we geneigd zijn hun achtergestelde positie niet als een probleem te zien. Voor elke beperking is er een zorgregeling. En zolang die zorg er is heeft de samenleving gedaan wat ze moet doen. Maar een volwaardig burgerschap is het niet. Mensen met een handicap worden niet gezien als participerende burgers maar als zorgvragers: de basis voor exclusie.

Een andere verklaring is typisch menselijk. Bijna iedereen zoekt het gezelschap op van mensen die op henzelf lijken. In de podiumkunsten, waar de ambities bijna altijd hoger reiken dan het budget en de tijd die beschikbaar zijn, is het verleidelijk om te blijven werken binnen de bubbel van het vertrouwde vocabulaire en de vriendenkring: hoe vaker je met de mensen om je heen aan een half woord genoeg hebt, hoe makkelijker het gaat. Geld om ook nog eens de faciliteiten te verbeteren schiet er al helemaal bij in. Het gevolg is dat je voor je het weet volledig voldoet aan de heersende norm, en die is: wit en gezond.

Stichting 5D

Toch is in de theaterwereld het ontmantelen en afbreken van vanzelfsprekendheden het mantra van ongeveer elke maker, elke groep, elk huis of elke opleiding. Je zou zeggen: des te logischer is het dan om je te omringen met mensen die je confronteren met de vanzelfsprekendheden waar je vanaf wilt. Met mensen die van je afwijken. Dat gebeurt alleen minder vaak dan je zou verwachten.

Maar het kan wel. 5D is een stichting die zich inzet om de positie van mensen met een handicap in de professionele podiumkunsten te verbeteren, voor de schermen en achter de schermen. In de praktijk betekent dat: dansen op halve beentjes, festivals bezoeken met asperger, Twister spelen met blinden, spastische monologen, een meisje dat zingt over haar huid die in de fik staat, gebarentolken en boventitels die doorlopend commentaar geven op de voorstellingen waar ze deel van uitmaken, persberichten in braille, een fanfare van torenhoge rolstoelen, enzovoort.

Of je nu theatermaker, toeschouwer, journalist of beleidsmaker bent, iedereen die benieuwd is naar iemand die een omweg nodig heeft om zijn talent te laten spreken, doorloopt vier fases. Ellen de Ruiter, zakelijk leider van 5D, zet ze desgevraagd op een rijtje: 'De eerste is de freak-show: omgaan met iemand met een handicap is raar, ongemakkelijk of zelfs eng. Dan volgt de bewondering: wat goed dat je dat kunt! Alles wat iemand met een handicap presteert is bijzonder, kritiek is uitgesloten. Als het goed is, treedt daarna de normalisatie in: die ander blijkt helemaal niet zoveel van jou te verschillen, en ja, iedereen heeft wel wat. Met als resultaat dat je uiteindelijk iemand echt met al zijn mogelijkheden gaat zien en daarmee aan het werk gaat.'

Als je die laatste fase eenmaal hebt bereikt, dan gaat het hard. Stel: je werkt met Eric Heijmans, de spastische acteur, met Klemens Patijn, de regisseur met Tourette, met Thomas Schellens, de acteur met halve armen en benen, met Alma Gerritsen, de dove zangeres – daarmee stel je zoveel vanzelfsprekendheden buiten werking dat de bubbel weg is voor je het weet.

Individuele theatermakers en -liefhebbers kunnen de eerste stappen dus zonder moeite zetten. Maar ook structureel is het hoog tijd om iets te veranderen aan de segregatie die niemand wil en die nergens voor nodig is.

Goede intenties en voornemens

De basis ligt er. In de zomer van 2016 ratificeerde Nederland eindelijk het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap. Ook zij kunnen zich nu, op grond van dat verdrag, beroepen op gelijke kansen op werk, onderwijs, wonen, goederen en diensten – ook in de culturele sector. Die ratificatie volgde weliswaar pas negen jaar na de ondertekening van het verdrag, maar nu

Suver Nuver en 5D (co-productie), *Casino Royale*. De Parade, 2016. Fotografie: Jochem Jurgens

was het tijd voor een implementatieplan (Rijksoverheid 2017). Dat werd op 28 maart 2017 aangeboden aan de Tweede Kamer (Rijn 2017). De regie lag bij het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (dus niet bij het ministerie van Economische Zaken of dat van Binnenlandse Zaken, wat logischer zou zijn). Alle denkbare bestuurlijke partners, inclusief de organisaties die de belangen behartigen van mensen met een handicap, hadden hun handtekening geplaatst.

Het plan stond bol van de goede intenties en voornemens, maar bevatte weinig concreet beleid en weinig instrumenten om de praktijk te sturen middels beloningen en straffen. Beer Boneschanker, artistiek leider van 5D, stak op socialevraagstukken.nl zijn ongeduld niet onder stoelen of banken. 'Natuurlijk heeft elk proces tijd nodig, maar de ervaring leert dat een goede intentie een schouwburg of werkplek nog niet toegankelijk maakt, dat overleg en begrip niet leidt tot meer betaalde banen voor mensen met een handicap en dat de inbreng van belangenorganisaties voor mensen met een handicap vaak betekent dat hun niet-gehandicapte beleidsmedewerkers zich verliezen in eindeloos gepolder' (Boneschanker 2017).

Pleidooi voor inclusief cultuurveld

Zou het dan niet aan de kunstensector zijn, die qualitate qua toch op de samenleving hoort vooruit te lopen, het voortouw hoort te nemen, om mensen met een handicap niet als zorgvragers te zien, maar als volwaardige bezoekers, makers en medewerkers? Om bubbels te doorbreken en de inclusieve ambities waar te maken?

Op 10 februari 2018 plaatsten Ivo van Hove (Toneelgroep Amsterdam), Taco Dibbits (Rijksmuseum), Annet Lekkerkerker (Holland Festival), Simon Reinink (Koninklijk Concertgebouw) en de verzamelde Amsterdamse culturele instellingen een open brief in *Het Parool* (Dibbits et al. 2018). Ze spraken zich uit tegen het collegevoornemen om de promotie van Amsterdam af te schaffen en zo de toeristenstroom in te dammen. ‘Want een belangrijk doel van branding en citymarketing is om ervoor te zorgen dat alle Amsterdammers geënthousiasmeerd worden om deel te nemen aan alles wat deze stad op cultureel gebied te bieden heeft.’ Zodat alle Amsterdammers aan alles kunnen deelnemen. Het staat er niet met zoveel woorden, maar dit is een pleidooi voor een inclusief cultuurveld in de hoofdstad. En inclusief betekent: ook voor mensen met een beperking. Bewust of niet, hier namen de kopstukken van cultureel Amsterdam een voorschot op een werkelijk voor iedereen toegankelijke cultuurstad.

Dat is precies waar 5D in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen op 21 maart 2018 campagne voor voerde. Om te werken naar een toekomst waarin theaters toegankelijk zijn voor bezoekers die gebruikmaken van een rolstoel en in al hun communicatiemiddelen aangeven wat wel en niet toegankelijk is en voor welke doelgroep. Waarin gezelschappen gebruikmaken van audiodescriptie, gebarentaal en/of onder- of boventiteling in hun voorstellingen en theaters deze zoveel mogelijk programmeren.

Een toekomst bovendien waarin schouwburgen, cultuurfondsen en theatergroepen voldoen aan de participatiewet (bij meer dan 25 medewerkers heeft een organisatie 5 procent mensen met een handicap in dienst), podiumkunstopleidingen toegankelijk zijn voor mensen met een handicap, subsidieregelingen nieuwe samenwerkingsverbanden op dit gebied ondersteunen en mensen met een handicap actief worden betrokken bij het ontwikkelen van een betere toegankelijkheid in de cultuursector.

Deze lijst geldt natuurlijk niet alleen voor Amsterdam. 5D opereert dan ook in het hele land. En in sommige steden is de voortgang zichtbaarder dan in de hoofdstad. Leeuwarden, Culturele Hoofdstad van Europa 2018, maakt werk van toegankelijkheid en informatievoorziening op dit terrein, zowel op de locaties

van voorstellingen en evenementen als online¹, in nauwe samenspraak met de betrokken stedelijke en provinciale overheden. Daar lijkt een einde te zijn gekomen aan de praktijk dat de departementen zorg, cultuur, werkgelegenheid en economie deze kwestie steeds naar elkaar doorschuiven, waardoor er een patstelling was ontstaan. Voordat 2018 voorbij is, zijn in Leeuwarden de bubbels gebarsten. Nu de rest van Nederland nog! ●

Literatuur

- Boneschansker, B. (2017) Nederland laat mensen met een beperking links liggen. Op: www.socialevraagstukken.nl, 21 juli. (www.socialevraagstukken.nl/mensen-met-een-handicap-treurig-nederland-laat-mensen-met-een-beperking-links-liggen)
- Dibbits, T. (et al.) (2018) ‘Stoppen met promotie van Amsterdam is kortzichtig’. In: *Het Parool*, 10 februari. (www.parool.nl/opinie/-stoppen-met-promotie-van-amsterdam-is-kortzichtig~a4568668/)
- Rijksoverheid (2017) *Implementatieplan: VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap*. (S.l.): (s.n.). (www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/convenanten/2017/03/13/implementatieplan-vn-verdrag-inzake-de-rechten-van-personen-met-een-handicap/implementatieplan-vn-verdrag-inzake-de-rechten-van-personen-met-een-handicap.pdf)
- Rijn, M.J. van (2017) [*Brief Implementatieplan VN Verdrag Handicapverdrag inzake de rechten van personen met een handicap*.] Den Haag: Ministerie van VWS. (www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/kamerstukken/2017/03/28/aanbieding-implementatieplan-verdrag-inzake-de-rechten-van-personen-met-een-handicap/aanbieding-implementatieplan-verdrag-inzake-de-rechten-van-personen-met-een-handicap.pdf)

Noot

- 1 www.friesland.nl/nl/culturele-hoofdstad/plannen/toegankelijkheid